

ATATÜRK DÖNEMİNDE CUMHURİYET KÜLTÜRÜNÜ YERLEŞTİRME ÇABALARI ÇERÇEVESİNDE HALKEVLERİ VE MİLLET MEKTEPLERİ

Emine Kısıklı^{1,*}

¹Başkent Üniversitesi, ATAMER, Hazırlık Binası, D/10, Etimesgut/Ankara

* e mail: tarihkisikli@hotmail.com

Özet: Yıkılmakta olan Osmanlı toprakları üzerinde demokratik, laik Türkiye Cumhuriyeti kurma düşüncesiyle yola çıkan Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı'nın ardından cumhuriyet kültüründen yoksun olan halka bu kültürü aşılama ve Türkiye'yi çağdaş medeniyetler seviyesine çıkarmak için köklü yenilikler yapmaya başlamıştır.

Mustafa Kemal, Harf İnkılabı sonrasında açtığı Millet Mektepleri ile halkın çoğunluğunu kısa sürede okur-yazar yapmayı, cumhuriyet değerlerine sahip çıkacak eğitilmiş, dinamik, aydın kadrolar yetiştirmeyi hedeflemiş, 1927 yılında Türkiye'de %8.08 olan okur-yazar oranını, 1935'te %20.4'e yükseltmiştir.

Mustafa Kemal, 1931 yılında kurduğu Halkevleri vasıtasıyla da, Türk Milletini çağdaş medeniyetler seviyesine çıkaracak kültürel hamleler gerçekleştirmeyi, inkılapları halka daha iyi anlatmayı ve eğitim seferberliği çalışmalarını yürütmeyi hedeflemiştir.

Bu tebliğ; Cumhuriyetin ilk yıllarında Mustafa Kemal'in birer kültür kurumu olarak faaliyete geçirdiği Halkevleri ve Millet Mektepleri'nin çalışmaları, bölgesel yapılanmaları ve Türkiye'de cumhuriyet kültürünün yerleşmesine sağladıkları katkıyı ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Kültür, Millet Mektepleri, Halkevleri, Harf İnkılabı

Public Houses and Schools in View of the Struggle to Install Republican Culture During Atatürk's Administration

Abstract: Mustafa Kemal, who sets off with the idea to build a secular Republic of Turkey over the Ottoman lands, initiated radical renewals in order to infuse the public with missing republican culture, with aims to establish Turkey amongst the modern civilizations.

Through the public schools formed following the Alphabet Revolution, Mustafa Kemal aimed to literate the public by raising dynamic, enlightened, well-educated persons who will undertake the forming values of republican system, and he managed to increase the percentage of literacy to 20,4% in 1935 which was stated 8,08% in 1927.

Mustafa Kemal, thoroughly with the public houses formed in 1931, planned to demonstrate cultural movements to raise Turkish Public to the levels of modern civilizations, and organized educational campaigns aiming to emphasize better to the people, the structures of the revolutions.

This announcement aims to put forth the endeavours, regional formings and contributions made to the establishment of republican culture on Turkish people by the public houses and schools, which were formed by Mustafa Kemal with means of being cultural foundations during the initial years of the republic.

Key Words: Republic, Culture, Public Schools, Public Houses, Alphabet Revolution

1.GİRİŞ

Mustafa Kemal'in demokrasinin en gelişmiş şekli olan cumhuriyete yönelmesinde J.J. Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi kavramının İslâm ve Türk toplum geleneği ile bağdaşabilir bulunması etkili olmuştur.¹ I. Dünya Savaşı öncesinde cumhuriyet kurma düşüncesini çeşitli vesilelerle dile getiren Mustafa Kemal,² I.Dünya Savaşı sonunda artık cumhuriyetçi fikirleri ile tanınan bir isimdir.³ Samsun'a çıktuktan sonra cumhuriyet düşüncesini *Milli Egemenlik* kavramıyla dile getiren Mustafa Kemal, Milli Mücadele sona erinceye kadar da kuracağı devletin cumhuriyet olacağını gerçeğini açıklamamış, bir milli sır gibi saklamıştır.

2. ATATÜRK DÖNEMİNDE CUMHURİYET KÜLTÜRÜNÜ YERLEŞTİRME ÇABALARI

2.1. Osmanlı'da Kültürel Yapı ve Cumhuriyete Bakış

Kültür bir toplumda geçerli olan, gelenek halinde devam eden her türlü dil, duygu, düşünce, inanç, sanat ve yaşayış öğelerinin tümüdür. Mustafa Kemal'e göre *Kültür; okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden mana çıkarmak, uyanık davranmak, düşünmek ve zekâyı terbiye etmek* demektir.⁴ Kültür ve

¹ Şerafettin Turan, Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünceler, Kitaplar, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1982, 13.

² Mustafa Kemal, demokratik cumhuriyet kurma düşüncesini ilk kez 1902 yılında Harp Akademisi birinci sınıfta Osman Nizamî Paşa ile bir konuşması sırasında dile getirmiş, batılı anlamda bir yönetimden yana olduğunu vurgulayarak, inkılâp sözcüğünü kullanmıştır. 1905 yılında topçu stajını yapmak üzere Şam'a giderken arkadaşları ile yaptığı toplantıda sözlerine açıklık getiren Mustafa Kemal, Bu dava yıkılmak üzere bulunan imparatorluktan önce bir Türk Devleti çıkarmaktır demiştir. 1906 yılında bu düşüncesini daha da açan Mustafa Kemal, yakın arkadaşı Halil Bey'e en beğendiği devlet şeklinin cumhuriyet olduğunu açıklamıştır. II. Meşrutiyet öncesinde Bulgar Türkolog İvan Monolof'a, Saltanatı yıkmalı, din ve devlet işleri birbirinden ayırmalı...diyen Mustafa Kemal, II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte meşrutiyeti yeterli görmeyerek, cumhuriyet fikrine yönelmiştir. Mustafa Kemal, Sofya Ataşemiliterliği görevine gitmeden önce de, Bu hanedandan ülkeye hayır yoktur...Devletin esasını cumhuriyet ilkelerine göre hazırlamak gerekir demiştir. Hamza Eroğlu, Atatürk ve Cumhuriyet, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, TTK. Basımevi, Ankara, 1989, s.17 vd.

³ 1951'de Londra'da Sultan Vahideddin'in yeğeni Prens Sami'nin, Haluk Yusuf Şehsuvaroğlu'na anlattığına göre; Vahideddin Harbiye Nezareti'nin kendisine arz ettiği Samsun'a gönderilecek komutanlar listesinde Mustafa Kemal'in isminin yanında "cumhuriyetçidir" ibaresi bulunmasına rağmen, Mustafa Kemal Paşa gitmelidir, demiştir. Vahideddin'in Mustafa Kemal Paşa'yı Samsun'a göndermesini o gün için cumhuriyetçi olmanın imparatorluk için yakın bir tehlike teşkil etmediği, devlet hizmetlerine atanmada liyakat ve disiplinin yanısıra, İttihatçı olup, olmadığı konusunun önem taşıması ile izah etmek mümkündür. Eroğlu, Atatürk ve Cumhuriyet, s.20-21.

⁴ Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Hazırlayan: Utkan Kocatürk, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1999, s.134.

medeniyet ayırımına karşı olan Mustafa Kemal'in, medeniyet kavramını da içine alan bir kültür anlayışı vardır. Geleneksel kültürden, çağdaş kültüre inkılâpçı atılımlarla geçilebileceğini düşünen Mustafa Kemal, saltanat ve hilafetin halkın sorunlarına çözüm üretmemesi halinde onun yerini cumhuriyetin alması gereğine inanmıştır.

Hanedan geleneğinden gelen Osmanlı toplumu, yönetenler (askeri) ve yönetilenler (halk) sınıfından oluşmuştur. Tanzimat Dönemi'ne kadar egemenlik anlayışının *Tanrısal* bir nitelik taşıdığı Osmanlı toplumunda, Tanzimat'tan itibaren İslâm baskısı azalmış, ancak batılılaşma ile birlikte yaşanan bu büyük değişim kültür ikiliği yaratmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla birlikte hanedan geleneğinden gelen bu farklı kültürel yapının, cumhuriyeti bir hayat tarzı olarak benimsemesi çabuk ve kolay olmayacaktır. Nitekim daha cumhuriyet sözcüğünün ilk kez açıkça ifade edilmeye başlandığı 1923 yılı Eylül ayı sonlarında cumhuriyet rejimine karşı bir muhalefet ortaya çıkmıştır.⁵ Bu ortamda Mustafa Kemal'in bu farklı kültürel anlayışları ortak, ulusal bir cumhuriyet kültürü etrafında birleştirmesi kaçınılmazdır.

Samsun'a çıkan Mustafa Kemal, öncelikle bir bağımsızlık mücadelesi vermedi, ardından da temellerini attığı cumhuriyeti çağdaş medeniyetler seviyesine çıkarmayı hedeflemiştir. Amasya Genelgesi'nde yer alan *halkın kendi kaderini kendisinin tayin etmesi* ifadesi ve Sivas'ta milli bir kongrenin toplatılması kararı, demokratik bir cumhuriyete doğru gidildiğinin ilk işaretleridir. 23 Nisan 1920'de açılan ilk TBMM. Milli Mücadele'nin yanı sıra, yeni bir devletin kurulması için gerekli anayasal süreci de başlatmış, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile egemenliğin millete ait olduğu ortaya konmuştur. Lozan görüşmeleri öncesinde saltanat ve hilâfet birbirinden ayrılmış, saltanat kaldırılarak, Osmanlı Devleti'ne ve onun dayandığı monarşi sistemine son verilmiş, teokratik yapı büyük ölçüde zayıflatılmıştır. 6 Aralık 1922'de Halk Fırkası'nı kurma kararını veren Mustafa Kemal, mevcut meclisi kapatarak, Müdafaa-i Hukuk teşkilatını bir siyasi partiye dönüştürmeyi, Lozan kararlarına muhalefet etmeyecek ve inkılâpları yapacak yeni bir meclisi bu fırka aracılığıyla oluşturmayı düşünmüştür.⁶ Saltanat yanlılarının mecliste muhalefeti artıracakları endişesiyle cumhuriyetin ilanını Lozan sonrasına erteleyen Mustafa Kemal,⁷

⁵ Mithat Atabay, Cumhuriyet Kültürü, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı:43, Ankara, 2009, s.456.

⁶ Taha Akyol, Atatürk'ün İhtilal Hukuku, Doğan Kitap, İstanbul, 2012, s.229-230.

⁷ Zeki Çevik, Milli Mücadele'de Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na Geçiş, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s.456.

Halk Fırkası programına aldığı Halkçılık İlkesi ile halkla aydınlar arasındaki uçurumu kapatmayı, yönetenler ile yönetilenler arasındaki yabancılaşmayı ortadan kaldırmayı, devleti halk adına, halk için, halk yararına işleyen bir kurum olarak şekillendirmeyi hedeflemiştir.⁸ Bu hedefe ulaşabilmek için Millet Mektepleri ve Halkevleri açılmıştır.

2.2. Millet Mektepleri

Cumhuriyete sahip çıkacak dinamik bir toplum oluşturulurken yaşanan en büyük sorun halkın eğitimsizliğidir. Cehaletle mücadelede bilimin tek yol gösterici olması gereğine inanan Mustafa Kemal,⁹ bu anlayışa uygun bir eğitim modeli geliştirmek amacıyla dünyaca ünlü eğitimcilerin görüşlerinden yararlanmış, Prof. Dr. John Dewey yetişkin eğitimi konusunda Danimarka'da uygulanmakta olan Halk Okulları'nın örnek alınması tavsiyesinde bulunmuştur.¹⁰ Bu arada 1923 yılında İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak kurulan Halk Eğitim Bürosu, 1927-1928 yılları arasında açtığı 3.304 adet Halk Dershanesi ile 64.302 kişiyi okur-yazar yapmıştır.¹¹ Bu deneme Arap harfleri ile yaygın eğitim çalışmalarında başarılı olunamayacağı gerçeğini bir kez daha ortaya koymuş ve cehaletle mücadele edebilmek için Arap harflerinden Latin harflerine geçme kararı verilmiştir.

1 Kasım 1928 günü yeni harflerin kabulü münasebetiyle TBMM'nde bir konuşma yapan İsmet Paşa, *Millet Mektepleri*'ni açarak, halka yeni harfleri öğreteceklerini açıklamış,¹² 7 Kasım 1928 günü de Millet Mektepleri'nde eğitim süresinin iki, dört ya da altı ay olacağını, kursların açıldığı yerlere gelemeyecek olanlar için gezici Millet Mektepleri açacaklarını, bu sayede geçkin yaşlarda birkaç yüz bin nüfusun, iş düzeni aksatılmadan okur-yazar yapılmak suretiyle kurtarılmasını ümit ettiklerini söylemiştir.¹³ Millet Mektepleri'nin Genel Başkanlığını ve Başöğretmenliği'ni Mustafa Kemal üstlenmiş, kadın-erkek her Türk vatandaşı bu kuruluşun doğal üyesi sayılmıştır. Millet Mektepleri idari bölgeler gibi örgütlenmiş ve zincirleme olarak birbirine bağlanmıştır.¹⁴

⁸ Emin Özdemir, Halkçı Atatürk, *İlgaz Dergisi*, C: XVII, Sayı: 194, 1974, s.121.

⁹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938), Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, C.II. Ankara, 1981, s.43.

¹⁰ Mustafa Albayrak, Millet Mektepleri'nin Yapısı ve Çalışmaları (1928-1935), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.X, Sayı:29, Temmuz, 1994, s. 472.

¹¹ Cevat Geray, Halk Eğitimi, Ankara, 1978, s.258.

¹² TBMM Zabıt Ceridesi, C.IV, (1 Teşrin-i Sani/Kasım 1928), s.9.

¹³ Mücteba İlgürel, Millet Mektepleri, Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan, İstanbul, 1981, s. 29; TBMM Zabıt Ceridesi, C.IV, (8 Teşrin-i Sani/Kasım), s.31.

¹⁴ Bilal N. Şimşir, Türk Yazı Devrimi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s.238.

Millet Mektepleri'nde 1928'de hazırlanan yönetmelikle A dersliklerinde hiç okuma-yazma bilmeyenlere, B dersliklerinde Arap harfleri ile okuyanlara yeni harfler öğretilmiş, 1929'da yönetmelikte yapılan değişiklikle A dersliklerinde sadece yeni harfler öğretilmiş, B dersliklerinde ise okumayı-yazmayı bilenlere geçimlerinin ve vatandaşlık sıfatlarının gerektirdiği temel bilgiler verilmiştir. 1928 yönetmeliğinde eğitim süresi A dersliklerinde dört ay, B dersliklerinde iki ay iken, bu süreler 1929 yönetmeliğinde her iki derslik için dörder ay olarak belirlenmiştir.¹⁵

Millet Mektepleri, sabit, gezici ve özel olmak üzere üçe ayrılmıştır. Sabit Millet Mektepleri, genellikle okul bulunan yerlerde açılan eğitim kurumlarıdır. Gezici Millet Mektepleri, okulu olmayan köylerde yalnız bir dönem için açılan okullardır. Özel Millet Mektepleri ise sürekli olarak en az yirmi memur, işçi ve rençber çalıştıran kamu ve özel kuruluşların çalıştırdıkları personele yeni harfleri öğretmek amacıyla açtığı okullardır.

Millet Mektepleri'nin en önemli gelir kaynağını, genel bütçeden eğitim için ayrılan ödenek, il özel bütçesinden ayrılan para, Millet Mektepleri yönetim kurullarının yöre halkından topladığı bağışlar, Ziraat, Ticaret Odaları, CHP, Türk Ocağı ve benzeri kuruluşların yaptığı yardımlar, yöre belediyelerinin katkıları, devamsız öğrencilerden alınan para cezaları ve *Gazi Hitabesi Plağı'*ndan elde edilen gelirler oluşturmuştur.¹⁶

Millet Mektepleri'nde yeni harfleri öğrenen yetişkinlere günlük gazete haberleri, halk kültüründen örnekler, kadınlar için ev işleri ile ilgili pratik bilgiler içeren metinler okutulmuş, gazetelerin yayınladığı *Halk Sayfaları* derslerde büyük bir dikkatle takip edilmiştir.¹⁷ Hesap ve Ölçü Dersleri'nde, dört işlem, para birimleri, arazi ölçümleri, Sağlık Bilgisi Dersleri'nde, sağlık ile ilgili temel bilgiler öğretilmiş, Yurt Bilgisi Dersleri'nde iyi bir vatandaş olma bilinci yerleştirilmeye çalışılmıştır. Dönem sonunda A dersliklerinde Alfabe, Okuma, Okuma-Yazma, Yazım Kuralları ve Hesap Dersleri'nden, B dersliklerinde Okuma-Yazma, Hesap ve Ölçüler, Sağlık Bilgisi ve Yurt Bilgisi derslerinden sınava tabi tutulan katılımcılar arasından ilk üç dereceye girenlere Mustafa Kemal'in imzasını taşıyan birer Anayasa hediye edilmiş,¹⁸ bu öğrenciler halk yayınlarından ücretsiz yararlandırılmıştır. 1931 Mayıs'ından itibaren Millet Mektepleri'nden belge almayanların kamu ve özel kurumlar da işe alınması yasaklanmıştır. Millet Mektepleri bu tedbirlerle cazip hale

¹⁵ Albayrak, Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları, s.474.

¹⁶ Albayrak, Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları, s.477.

¹⁷ Albayrak, Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları, s.478.

¹⁸ İkdam, 13 Ağustos 1929.

getirilirken, dershanelere devam etmeyenlerden 5-60 lira arasında değişen miktarda para cezası alınması ve cezanın caydırıcı bir unsur olarak kullanılması yoluna gidilmiştir.¹⁹ Millet Mektepleri sayesinde 1928-1935 yılları arasında 1.349.405 kişi okur-yazar yapılmış, ²⁰ okur-yazar sayısı üç milyona çıkarılmıştır. Ancak 1929 Dünya Ekonomik Krizinin yarattığı ekonomik sıkıntı, öğretmen temininde güçlük yaşanması yüzünden 1930'dan itibaren Millet Mekteplerine ilgi azalmıştır.²¹ Türk Ocakları'ndan yeterince yararlanılamaması, Halkevleri'nin küçük yerlerde örgütlenmesini henüz tamamlamadığı dönemde, Millet Mektepleri'nin işlevini yitirmesi istenen sonucun alınmamasının bir başka nedeni olmuştur. Toplumsal baskı yüzünden az sayıda kadın Millet Mektebi'ne gidebilmiştir.²² Millet Mektepleri'ne katılım konusunda batı ile doğu illeri arasında eşitsizlik yaşanmış, batı illerinde katılım daha yüksek iken, CHF'nın parti örgütü kurmadığı 12 doğu ilinde Millet Mektebi'ne katılım ya hiç olmamış, ya da çok az düzeyde olmuştur.²³

¹⁹ Albayrak, Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları, s.479.

²⁰ Şehirlerde Millet Mektepleri'nin A dersliklerine 366.963'ü erkek, 248.273'ü kadın olmak üzere 615.236 öğrenci devam etmiş ve bu öğrencilerden 189.398 erkek, 126.206 kadın olmak üzere toplam 315.604 kişi başarılı olarak belge almaya hak kazanmıştır. Şehirlerde dışarıdan Millet Mektepleri sınavına katılarak, A dersliğinden belge alanların sayısı ise, 63.639 erkek, 11.023 kadın olmak üzere toplam 74.662 kişidir. Şehirlerde Millet Mektepleri'nin A dersliklerinde başarılı öğrenci sayısı 390.266, başarı oranı %63 olmuştur. Köylerde Millet Mektepleri'nin A dersliklerine 995.277'i erkek, 480.275'i kadın olmak üzere toplam 1.475.552 öğrenci devam etmiş, bunlardan 492.430 erkek, 160.195 kadın olmak üzere toplam 652.625'i belge almaya hak kazanmıştır. Köylerde dışarıdan Millet Mektepleri sınavına katılarak, A dersliğinden belge alanların sayısı ise 28.987 erkek, 10.341 kadın olmak üzere toplam 39.328 kişidir. Köylerde toplam başarılı öğrenci sayısı 691.953, başarı oranı %46.9'dur. 1928-1935 yılları arasında şehirlerde Millet Mektepleri'nin B dersliklerine 130.669 erkek, 66.001 kadın olmak üzere toplam 196.670 öğrenci devam etmiş, bunlardan 84.693 erkek, 41.230 kadın olmak üzere toplam 125.923 kişi başarılı olarak belge almaya hak kazanmıştır. Şehirlerde dışarıdan Millet Mektepleri'nin B derslikleri sınavına katılarak belge almaya hak kazananların sayısı 20.583 erkek, 2795 kadın olmak üzere toplam 23.378 kişidir. Şehirlerde B dersliklerinde toplam başarılı öğrenci sayısı 149.301, başarı oranı %75.9'dur. Köylerde Millet Mektepleri'nin B dersliklerine 141.311 erkek, 41.324 kadın olmak üzere toplam 182.635 öğrenci devam etmiş, bunlardan 90.194 erkek, 23.942 kadın olmak üzere toplam 114.136 öğrenci başarılı olarak belge almıştır. Köylerde dışarıdan B derslikleri sınavına katılan 3204 erkek, 545 kadın olmak üzere toplam 3749 kişi başarılı olmuştur. Köylerde B dersliklerinde toplam başarılı öğrenci sayısı 117.885, başarı oranı ise %64.5'dur. Millet Mektepleri Faaliyeti, Maarif (1928-1935), TC. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstanbul, 1935, s.10 vd.

²¹ 1928 yılında 46.690 öğretmenle işe başlayan Millet Mektepleri'nde öğretmen sayısı 1935 yılında % 76 düşüşle 4084'e inmiştir.

²² 1928-1935 arasında hiç okuma-yazma bilmeyen 1.362.240 erkeğe karşın, 728.548 kadın Millet Mektebine gidebilmiştir.

²³ 404.720 nüfuslu Ankara'da 39.760 kişi, 526.005 nüfuslu İzmir'de 68.194 kişi Millet Mektepleri'nde başarı sağlarken, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın parti örgütünün olmadığı 12 ilde (Beyazıt, Van, Bitlis, Muş, Hakkari, Siirt, Mardin, Diyarbakır, Urfa, Elaziz, Tunceli, Bingöl) durum farklılık göstermiştir. Örneğin; 104.586 nüfuslu Beyazıt'ta 2481 kişi, 194.316 nüfuslu Diyarbakır'da 6114 kişi, 213.777 nüfuslu Elaziz'de 3696 kişi, 24.980 nüfuslu Hakkari'de 251 kişi, 183.471 nüfuslu Mardin'de 3950 kişi, 102.433 nüfuslu Siirt'te 1492 kişi, 203.595 nüfuslu Urfa'da 2880 kişi, 75.329 nüfuslu Van'da 3194 kişi, Muş'ta 1996 kişi Millet Mektebi diploması almağa hak kazanmış, Bitlis, Bingöl ve Tunceli'de Millet Mektebi açılmamıştır.

CHF'nın yerel yönetim düzeyinde bürokratik bir düşünce ile yönetilmesi, Millet Mektepleri çalışmasını baltalamıştır. Ayrıca Millet Mektepleri'nin açıldığı yıllarda köylerde ciddi bir kalkınma sağlanamaması ve halk okuma odalarının açılmaması, yeni harfleri öğrenen vatandaşları öğrendiği yazıyı ilerletme imkanından yoksun bırakmıştır.

2.3. Halk Evleri

Millet Mektepleri'ne ilginin azalması, 1930 Serbest Fırka deneyiminin halkın bilinçsizliğini, inkılapların halka yansıtılmadığı ve devletin öncü kadrosunun halkla bütünleşemediği gerçeğini ortaya koyması, Halkevlerinin açılması kararında etkili olmuştur. Bu karar 1931 CHF Büyük Kongresi'nde onaylanmış, Mustafa Kemal'in isteğine uyarak kendisini fesh eden ²⁴ Türk Ocakları, Halk Fırkası'na katılma kararı almıştır. CHF Büyük Kongresi Recep Peker ve Reşit Galip Bey'leri Halkevlerinin çalışma programını ve tüzüğünü hazırlamakla görevlendirmiştir.²⁵

Devletin denetimi altında kurulan Halkevleri; amacı, çalışma tarzı ve halkla kurduğu ilişki açısından tek parti ideolojisi doğrultusunda faaliyet gösterse de, temel ilkelerde Sovyet Rusya ve faşist İtalya'daki sistemlerden ayrılmıştır. Gerek devlet, gerek CHF hiç bir vatandaşı Halkevlerine katılmaya ve devama zorlamamış, İsmet Paşa'nın deyimıyla *Halkevleri vatandaşların külfetsiz toplanacakları, memleket ve millet işlerini, ulusun yüksek kültür meselelerini düşündükleri gibi zahmetsiz konuşabilecekleri bir yer olarak düşünülmüştür.*²⁶ Halkevlerinin amacı, altı ilke doğrultusunda vatandaşları yetiştirmek, millî karakteri yükseltmek, güzel sanatları, millî kültürü ve bilimsel çalışmaları desteklemek ve güçlendirmek olarak belirlenmiştir. Halkevleri çalışmaları

²⁴ Türk Ocakları'nın kendi kendisini fesh etmesi konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Bunlardan biri, Türk Ocakları'nın Asya Türkleri ile yakın ilgisinin, Türkiye'nin Sovyet Rusya ile işbirliği yaptığı bu dönemde Sovyet Rusya'yı rahatsız ettiği ve kapanmada Sovyet Rusya'nın etkili olduğu görüşüdür. Bir başka görüş ise, yeni rejimin bütün kültür ve eğitim kurumlarını kendi denetimi altına alma isteğidir. Aynı yıllarda yeni rejimin öğretmen birliklerini kapattığı, üniversiteyi sıkı kontrolü altına aldığı düşünüldüğünde, özel ellerde bulunan ve kültür anlayışında hudutlar ötesi politikadan bir türlü kopamayan Türk Ocakları'nın bundan etkilenmeyeceği düşünülemezdir. Başgöz, Türkiye'nin Eğitim Çıkması, s.195. Bir başka görüş ise, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasıyla birlikte gelişen olayların Türk Ocakları'nı eski düzenin özlemine çekenlerin, ya da Türk dünyası ile işbirliği özlemi içinde olanların dayandığı bir kurum haline getirdiği görüşüdür. Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, 3. Kitap, 2. Bölüm, Bilgi Yayınevi, 1995, s.83.

²⁵ İlhan Başgöz, Türkiye'nin Eğitim Çıkması ve Atatürk, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1995, s.195.

²⁶ Zeki Arıkan, Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi, Atatürk Yolu Dergisi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, C.6., S:23, Mayıs 1999, s.269.

Dil-Edebiyat, Tarih ve Müze, Kütüphanecilik ve Yayın, Halk derslikleri ve kurslar, Güzel Sanatlar, Tiyatro, Spor, Toplumsal yardım ve Köycülük şubeleri aracılığıyla yürütülmüş, Halkevlerinin tamamında bu şubelerin açılması şart koşulmamış, ancak ulus-devlet anlayışının yerleşmesine hizmet etmesi açısından Dil-Edebiyat ve Tarih kolunun açılmasına öncelik verilmiştir.²⁷ Atatürk döneminde 209 Halkevi açılmış, Ankara Halkevi, başkent Halkevi olması nedeniyle Halkevi Genel Merkezi görevi görmüştür.²⁸

CHF örgütlerinin yönettiği Halkevleri vergiden muaf tutulmuş, Halkevlerine devlet bütçesinden ciddi yardım yapılmıştır.²⁹ Atatürk'ün vefatından sonra vasiyeti gereğince menkul mallarının bir kısmı Halkevlerine verilmiştir.³⁰

Ankara Halkevinin 1933 Şubat'ında yayınlamaya başladığı *Ülkü* ve İstanbul Halkevinin yayınladığı *Yenitürk*, milli kültürün gelişmesine katkı sağlayacak yazıların yanı sıra, geniş halk kitlelerini ilgilendirecek sosyal, ekonomik, edebî yazılar yazmakla sorumlu tutulmuş, diğer Halkevlerinin de bu yayınları örnek alması istenmiştir.

İnkılâpların halka kabul ettirilmesi açısından tarihi bir görev yapan ve Harf İnkılâbı'nı destekleyen Halkevleri, kendi yerleşim bölgelerindeki cadde ve sokak adlarının Türkçeleştirilmesine çalışmıştır.³¹ Kastamonu Halkevi, 1935 yılından itibaren *Atatürk'ün Kastamonu'ya Gelişleri ve Şapka İnkılâbı Bayramı* kutlama programını yapmaya başlamıştır. Soyadı Kanunu'nun ardından soyadı kampanyası başlatan Halkevleri, soyadı alınması ile ilgili özel günler düzenlemiş, herkes Türk diline ve kültürüne uygun bir soyadı almada bölge Halkevinden yardım görmüştür.³²

Halkevleri Türk toplumunun geçirdiği önemli bir yaygın eğitim deneyimidir. Ancak üyelerinin çoğunluğunu öğrencilerin, bürokratların ve devlet memurlarının oluşturması yüzünden kent merkezli örgütler olarak kalmış, eğitimsiz geniş halk kitlelerine nüfuz edememiştir. Millet Mektepleri'nde

²⁷ Arıkan, Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi, s.272.

²⁸ Anıl Çeçen, *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990, s.136.

²⁹ 1932-1950 arasında Halkevlerine 50.000.000 liraya yakın devlet yardımı sağlanmıştır. Çeçen, *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri*, s.382.

³⁰ Hilmi Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, Anı Yay., İstanbul, 2007, s.279.

³¹ Çeçen, *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri*, s.154.

³² Çeçen, *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri*, s.148.

olduğu gibi kadınların fazla yer alamadığı Halkevleri çalışmaları,³³ Atatürk Dönemi sonrasında II. Dünya Savaşı nedeniyle devletin savaş önlemleri almak zorunda kalması ve ülke çapında yeterince yayılmış olması yüzünden yavaşlamıştır. 1950'den sonra değişik tartışmaların odağı haline gelen Halkevleri, 1951'de Demokrat Parti tarafından kapatılmıştır.

3. SONUÇ

Cumhuriyeti halk egemenliğine dayanan ve demokrasiyi de içeren bir kavram olarak gören Mustafa Kemal, cumhuriyet sayesinde Türkiye'nin modern bir devlet, Türk toplumunun da modern bir toplum haline getirilebileceğine inanmıştır. Bu inançla önce Anadolu halkını Milli Mücadele etrafında birleştirerek, Türk Milleti'ni bağımsızlığına kavuşturan Mustafa Kemal, ardından cumhuriyeti ilan etmiştir. Mustafa Kemal bu süreçte cumhuriyet ile ilgili düşüncelerini milli bir sır gibi saklamış, cumhuriyet yerine *Milli Egemenlik* kavramını kullanmıştır.

Hanedan geleneğinden gelen Türk toplumunun cumhuriyetin değerlerini benimsemesinin kolay olmayacağını bilen Mustafa Kemal, Cumhuriyetin ilanından sonra cehaletle mücadeleye yönelmiş, önce Cumhuriyet Dönemi kültür kurumu olan Millet Mektepleri'ni açmıştır. 1928-1935 arasında faaliyet gösteren ve ilk yıllarında heyecan verici gelişmeler sağlayan Millet Mektepleri, 1929 Dünya Ekonomik Krizi, CHF'nun yerel yönetim düzeyinde bürokratik bir düşünce ile yönetilmesi ve halkla yöneticiler arasında sağlıklı bir iletişim kurulamaması yüzünden 1932 yılından itibaren duraksamıştır.

Millet Mektepleri'nden istenen sonucun alınamayışı, Serbest Fırka deneyiminin inkılapların halka mal olmadığı gerçeğini ortaya koyması, devleti Cumhuriyet Dönemi'nin diğer bir kültür kurumu olan Halkevlerini açmaya yöneltmiştir. Vatandaşlık bilincini yerleştirmesi, inkılapları halka benimsetmesi, milleti bilinçli, birbirini seven, anlayan, aynı ideale bağlı bir kitle halinde örgütlemesi, aydın ile halk, şehirli ile köylü arasındaki ilişkiyi düzenlemesi ve ülkenin ihtiyacı olan nitelikli insan gücünü yetiştirmesi hedeflenen Halkevleri, ülkenin kültürel ve toplumsal gelişmesine önemli katkı sağlamış, ancak eğitimsiz geniş halk kitlelerine nüfuz edememiş, aydınlarla halk arasındaki uçurumu kapatamamıştır.

³³ Halkevlerinin 130.000 erkeğe kaşın, 6215 kadın üyesi vardır. Çeçen, Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri, s.143 vd.

4. KAYNAKLAR

- [1] Albayrak, Mustafa, 1994. Millet Mektepleri'nin Yapısı ve Çalışmaları (1928-1935), Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.X, Sayı:29.
- [2] Akyol, Taha, 2012. Atatürk'ün İhtilal Hukuku, *Doğan Kitap*, İstanbul.
- [3] Arıkan, Zeki, 1999. Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi, *Atatürk Yolu Dergisi*, Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü ,C:6, S:23, Ankara,
- [4] Atabay, Mithat, 2009.Cumhuriyet Kültürü, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı:43, Ankara.
- [5] Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, 1999. Hazırlayan: Utkan Kocatürk, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi*, Ankara.
- [6] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938), 1981. *Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü* , C.II., Ankara
- [7] Başgöz, İlhan, 1995. Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk, *Kültür Bakanlığı*, Ankara.
- [8] Çeçen, Anıl, 1990. Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri, *Gündoğan Yayınları*, Ankara.
- [9] Çevik, Zeki, 2002. Milli Mücadele'de Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na Geçiş, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi*, Ankara.
- [10] Eroğlu,Hamza, 1989.Atatürk ve Cumhuriyet, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını*, Ankara.
- [11] Geray, Cevat, 1978.Halk Eğitimi, Ankara.
- [12]İlgürel,Mücteba, 1981. Millet Mektepleri, *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, İstanbul.
- [13] Millet Mektepleri Faaliyeti, 1935.Maarif (1928-1935), TC. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstanbul.
- [14] Özdemir, Emin , 1974. Halkçı Atatürk, *İlgaz Dergisi*, C.XVII, Sayı: 194.
- [15] Şimşir, Bilal N., 1992. Türk Yazı Devrimi, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*, Ankara.
- [16] Turan, Şerafettin,1982. Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünceler, Kitaplar, *Türk Tarih Kurumu*, Ankara.
- [17] Turan, Şerafettin ,1995. Türk Devrim Tarihi, 3. Kitap,2. Bölüm, *Bilgi Yayınevi*, Ankara.
- [18] TBMM Zabıt Ceridesi, 1928. C.IV, (1 Teşrin-i Sani/Kasım)
- [19] Uran,Hilmi, 2007. Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950), *Anı Yayınları*, İstanbul.

Gazeteler

- [1] Cumhuriyet Gazetesi, 26 Ağustos 1928, 2 Aralık 1931,
- [2] Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 1 Kasım 1930
- [3] İkdâm Gazetesi, 13 Ağustos 1929.
- [4] Ülkü Dergisi.